

megállapítani. Szerémi szerint Zápolyai cselrel verte meg a kereszteseket, valószínűleg tárgyalásokba bocsátkozott, s orvul csapott le. Olyan adataink is vannak, hogy a Dózsa-hoz csatlakozott rác csapatok ellenforradalmi tevékenységet kezdtek a táborban. Taurinus állítása a legvalószínűtlenebb, s arra szolgál, hogy a valóságot leplezze, ám Dózsa formátuma mégis zászlóhajtásra készíti, a parasztvezér utolsó harca politikai, katonai és erkölcsi töretlenségéről tanúskodik. Dózsa utolsó fohászzkodása pedig csaknem apoteózis:

„Túróm, amit hoz a sors. Úgyis nagyokat cselekedtem: ím, Magyarországnak főrendeit én megaláztam. A haza zsarnokait én pusztítottam gyökerestül. Ésszel, erővel ugyan ki haladt meg e pór viadalban? Érdemet, ennyi sokat mint én, más senki se szerzett. Többet végeztem minthogy diadalmi menetben háromszor mennék Kapitóra királyi rabokkal. Égen, amíg csillag, míg fű, kacagó lesz a földön, tengerben hullám támad, s erdön fa növekszik, fennmarad ám a nevem maradékra örökkön örökké.”

Taurinus mondja, hogy Dózsa „természetől kiszabott útját megjárta” — méltóbb elismerést nem is mondhat. Dózsa halálát pedig naturalista színekkel ábrázolja, ide kényszerítette az elvont világban kalandozó humanistát a magyar valóság: magához hajlította, e föld, e nép énekesévé avatta.

A gyulafehérvári vikárius természetesen nem hallgatja el az erdélyi eseményeket, ismét tárgyilagos: a váradi küzdelemben szavukat szegték a nemesek, de mentességükre hajtani kezdi a mitológiai gépezetet: az istenek akarták így. Majd ugyancsak mitológiai engeszteléssel zárja költeményét.

Taurinus művének történelmi súlya kétségbevonhatatlan, a kor társadalmi atmoszféráját tökéletesebben adja a „nagy tűz” történetíróinál. Hiába elfogult főpap, költő is, a költő pedig mindkét küzdő félnek a mélységébe világít. Taurinus annyira költő volt, hogy helyenként kénytelen éreztetni Dózsa alakjának és történelmi vállalkozásának a nagyszerűségét.

Költői képességei jóval az átlagon felül állanak, leíró művészete helyenként elsőrangú, mind a nagy természet, mind a véres-sáros emberi kavargás keretei közé fér. Nem volt túlságosan merész a mű anyagával szemben, az anyag túlságosan lenyűgözte, hiába alkalmaz humanista díszeket, hiába hajlik az uralkodó véleményhez, a valóság körvonalai mindenütt átütnek. Taurinus fordulópont humanista irodalmunkban. A humanista irodalomba parancsoló hullámmással beárad a magyar XVI. század. Taurinus ezért híd a XVI. század protestáns írói felé.

Békéscsabán, 1946. nov. 28—december 3.

GERGELY ANDRÁS

Széchenyi naplói

Aligha van manapság politikus vagy közéleti személyiség, aki naplóírással vállalkoznék! Másfél évszázada viszont — és erről többnyire már a kortársak is tudtak — nemcsak Széchenyi, hanem többek között Wesselényi, Kölcsey, Kossuth, Kemény is feljegyezte magának a naponkénti történéseket. Magának? — tehetjük fel a kérdést, s e kéziratok sorsa sejteti, hogy a politikusok naplóírása miért is sorvadt el: Széchenyi utolsó naplóköteteit Döblingben kobozták el, Kossuth feljegyzései periratokká váltak, Kölcsey kéziratok másolatokban már ismert Országgyűlési Naplója csak 1848-ban, a sajtószabadság kivívása után láthatott napvilágot, Wesselényi naplója teljességében mindmáig nem kerülhetett kiadásra. A naplóírás veszélyes irodalmi műfaj, s éppen írója számára az, hiszen élettöze az őszinteség: az író nem tarthat távolságot szövegétől, önmaga számára hitelesnek, más számára hihetőnek kell lennie. Élet és irodalom ilyen azonossága bátorságot követel, de nemcsak a külső fenyegetettség

tudomásul vételében, hanem az önmagával történő erkölcsi szembenállás vállalásában is. Hányan ébrednének erkölcsi hibáikra vagy szellemük korlátozottságára, ha naplóiírásra *kényszerülnének*, s naponta szembesülniük kellene önmagukkal, vagy újra olvasva a már leírtakat: saját múltjukkal! Az önmagával történő szembenézés a naplóíró igazi teherpróbája, s nem az írás napi penzuma, amire pedig a legtöbb ember hivatkozik a naplóírás mellőzésekor vagy abbahagyásakor. A naplóírás megkezdése a személyiségfejlődés magas szintjét, igényes folytatása rendkívüli formátumú embert követel.

Széchenyi nem született naplóíró. 1814-ben elkezdett feljegyzései eleinte csípős anekdotákat, pikáns társasági történeteket örökítenek meg. Naplójellegűvé csak később, első olaszországi, majd angliai útján válnak feljegyzései. Valószínűleg az utakat is szorgalmazó apa kérésére, szüleinek beszámolólandó, majd az ennek nyomán felébredő irodalmi ambícióitól indítatva kezdi meg a rendszeres naplóírást. Az 1810-es évek végén például párhuzamosan két naplót vezetett: saját, mindennapi feljegyzéseit is folytatta, és útinaplószerű, irodalmi igényű formában is feldolgozta élményeit, azzal az alig titkolt szándékkal, hogy hazatérve, azokat sajtó alá rendezzi.

Feljegyzései kezdettől nem korlátozódtak a látnivalókra; közötté olvasmányai, saját gondolatai és ötletei is helyet kapnak. Az öntudat, a felelősségérzet ébredésével párhuzamosan a napló tépelődéseket, önmarcangolásokat, gondolatlötredékeket, elfojtott indulatokat temet magába. A naplóírás mindennapos penzumává válik, amely nélkül nincs lezárása élete egy-egy vagy egynéhány napjának. A rendszeres naplóírás a személyiség egyensúly- és színvonalartásának eszköze lesz. Az olvasó tehát nem feledheti, hogy csak az *eszközt* tartja kezében: hiába a naplóműfaj bensősége, őszintesége, belső beszéd, monológjellege: az *író*, a teljes ember azért valójában még itt is elrejtőzik előle — bár tagadhatatlan, hogy a *legközelebb* a naplókön keresztül lehet jutni Széchenyire.

Bizonyos, hogy kezdetben csak saját maga számára készítette feljegyzéseit. Utazásai során felébredt irodalmi ambíciói állandósítják azután naplóírói szenvedélyét — s amikor bejegyzései rendszerességgel és folytonossággal követték egymást, nem is volt uruk többé: „Most pedig bezárlak naplóm, több esztendőre” — fogadkozik 1819 végén. Mégis, néhány nappal később, annak ürügyén, hogy egy ismerőse felkereste, újra terjedelmes feljegyzésekbe kezd: „Néhány nappal ezelőtt ezt a kis naplót hosszú évekre be akartam zárni! Életem legérdekesebb napjait tartalmazza: és nem gondoltam, hogy toldhatnék hozzá még valami fontosat. Ámde ismét felmerült valami, ami *öreg koromra* hasznos lesz nekem.” (1819. aug. 8.) Néhány hét múlva pedig már nem is saját öregségére hivatkozva, hanem az utókornak címezve folytatja bejegyzéseit, bár nagy hangsúllyal vállalja a műfaj diktálta szubjektivitást: „Életem legérdekesebb eseményei vannak a jövőendő számára naplómban feljegyezve. Kívülem mindenki másnak egészen csekély jelentőségűek, nekem azonban emlékülük kitörülhetetlen marad, még ha nem is kellemes. Érdekesebb annál, ami már megtörtént, többé már nem eshetik velem idelent. Mert az, ami az ember lelkét kristályosítja, s úgyszólván függetlenné teszi, még ha egész jelentéktelen körülmény volna is, minden bizonnyal fontosabb, mint bármi más, amivel emberek és körülmények létezésünkbe befolyhatnak, amennyiben csak boldogságunk körülményeire, vagy fizikai örömeinkre és fájdalomainkra vannak hatással... az én élményeim is csak egyedül *engem* magamat érdekelhetnek.” (1819. nov. 15.) Az élmény Széchenyinél nem csupán történést, hanem személyiségét alakítóan megélt történést, más szóval *értékelést* jelent: „Mivel-hogy naplómban elszórva több élményemet akarom feljegyezni, mindenütt alkalmam lesz *nézeteimet* amellé állítani, *amit tettem*, mert hisz nem mindig tudtam a csábításoknak ellenállni, vagyis gyakran életelveimmel ellentétesen cselekedtem.” Naplója kifejezetten reflexív jellegű. Hiteles, más forrásokkal kontrollálható objektív események felemlítése csaknem mindenkor szubjektív, pillanatnyi hangulatot rögzítő értékeléssel párosul, s ez adja a napló izgalmasságát. Amikorra a napló kései olvasója megismerkedik e rögzítési technikával, akkor, a későbbi években, éppen a kifejezetten tárgyyszerű, *csak* az adatközlésre szorítókozó bejegyzés vált ki erőteljes hatást: az

olvasó érzi, hogy roppant feszültségek és ellentmondások, benső szorongások tarthatók fogva az elmélkedésre-értékelésre oly szívesen vállalkozó naplói-író kezét!

Az évek múlásával, saját értékeinek kiismerésével és felismerésével Széchenyi mindinkább tisztában van *naplójának* történeti és irodalmi értékeivel. Lassan-lassan „kiszól” a naplóból, a naplóműfaj szabályait áthághva az utókorhoz intéz üzenetet, sőt a naplói-írás külső kényszerére is utal: „Boldog jövőendő nemzedék! A mienknél nagyobb és általánosb tudástok türelmesebbé, szelídebbé, erényesebbé és következőképp boldogabbá tesz majd benneteket, mint mi vagyunk — fogadjátok szívesen szürke eleitek egyikének üdvözlését, kit a mindenható Isten annyi belátással és világos gondolkodással áldott meg — amiért Néki mindörökké hálás marad —, hogy e néhány szót már az 1825. esztendőben leírhatta, oly korban — hihetitek é, felvilágosultabb gyermekek? — melyben ezek a szavak a Szent Szövetség által örültségként elutasítva, engem abba a veszedelembé sodortak volna, hogy — ha el nem rejtem őket — holdkórosnak nyilvánítanak, vagy mint valami szélhámost, börtönbe vetnek.” (1825. aug. 11.) Naplójához való viszonyának fejlődését jól példázza, ahogyan maguknak a naplóköteteknek a sorsáról gondolkodott. Kezdetben elégetni kívánta azokat, majd Wesselényit nevezte meg örökösül, végül szabad felhasználásra titkárára, Tassner Antalra hagyományozta, aki Széchenyi intenciói értelmében vélt cselekedni, amikor egyes részeket olvashatatlaná tette, s így adta csak át azokat az Akadémiának.

Az évek múlásával a naplő Széchenyi számára munkaeszköz is lett. Lapozgatja, hiszen adatok, időpontok, helyzetek újra pontosan felidéződnek hónapokkal később. Részben itt adminisztrál: leveleket másol bele, műszaki adatokat rögzít. Tudjuk, hogy Széchenyi nem egy alkalommal ismerőseinek — eljárását igazolandó — megmutatta a róluk vagy másokról szóló régebbi bejegyzéseket. Naplójának létezése tehát nem volt titok. Kemény Zsigmond már 1850-ben, Széchenyi életében, nyilvánosan hivatkozott azokra, mint amelyekből Széchenyi politikája és lelkivilága megérthető lesz.

Az Akadémia pánccéltermébe került és azóta is ott őrzött naplókéziratok a múlt század nyolcvanas éveitől a kutatás rendelkezésére állottak, s 1925—1935 között teljes szövegek kiadásra kerültek. A naplók első olvasói, Kemény utalásának megfelelően, információkat kerestek és találtak azokban, továbbá Széchenyi személyiségének, lelki alkátának, esetleges betegségének titkát próbálták megfejteni. A naplő azonban kifogott olvasóin. A kutatók írójukat illetően nem tudtak egyetértésre jutni. Az egyik felfogás híveiből már a múlt század végén kialakult az a „pszichiátriai iskola”, amely éppen a naplókra támaszkodva bizonyította Széchenyi kórosnak tartott, az átlagtól mindenképpen erőteljes eltéréseket mutató személyiségképét. Kétségtelen, Széchenyi csak a naplói-írásban tudta kompenzálni keserűségeit, vélt és valóságos csalódásait. Elkeseredései, sérelmei, önvádjai a naplőszövegek jelentős részét alkotják. Széchenyi ideges, érzékeny reagálásának sokszor megvannak az okai, reakciói azonban mégis túlzottak, az okok a kiváltott hatással nincsenek arányban. Sűrűn előforduló öngyilkossági gondolatai, önvádjai — mindkettő egész életén végigkíséri! — a gyakori *depressziós* hangulatról tanúskodnak. Néha a „földi anyaghoz kötve” esendőnek, kiszolgáltatottnak érzi magát. „Én egy népet akarok újjá teremteni! Halálra neveltető — ilyen gyarló létemre ilyen munkára vállalkozni.” (1826. jan. 28.) „Vadásztam és 10 órán át ültem lovon. A vadásztól oly fáradt voltam, hogy még morális erőmet is elvesztettem.” (1826. márc. 15.) Máskor ellenkezőleg, a magasabb szférákba képzelet magát. „Inkább a szellem világában élek — mint a valóságos földiben.” (1827. ápr. 3.) Néha fizikálisan érzi magát rosszul, máskor úgy találja, hogy szenvedései erkölcsi indíttatásúak.

Kiegyensúlyozatlan, beteg psziché bontakozik ki a naplő lapjairól. Ama néhány nagy betegségcsoport közül, amelyben a pszichiátria a kóros személyiségképeket összefoglalóan leírja, kitapintható, hogy Széchenyi a *psychosis maniaco-depressiva* betege. A betegség csaknem valamennyi jellemző vonását fellelhetjük nála. A hypomániás vonások közül a gyors lényegmegragadás, bőbeszédűség, komikumérzék, az önértékelés túlzásai, a túlzott mozgásaktivitás, feltűnő öltözködés, fokozott ösztönélet (falánkságáról, érzékiségéről tett bejegyzései!); a depressziós fázisban a nyomott han-

gulat, munkájának, tevékenységének lebecsülése, az érzelmenélküliség kínos érzése, az öngyilkossági gondolatok, önvádlatos doxazmák, alvászavar, hypochondria — mind, mind feltűnik már a fiatal Széchenyinél is! Maga is utalt arra egy titkárához intézett levelében: naplóiból látni fogja, „minő keserű érzelmeknek martaléka valék”. De még a nyilvánosságnak szánt művekben is tettenérhetjük érzelmi ingadozásait. A korai művek inkább csak erőteljes hangulatokat közvetítenek, mint például a *Hitelnek* az éjjeli óraütés kiváltotta érzelmekről szóló irodalmi értékű sorai, a későbbiek már nyomatékosan utalnak hangulatváltásainak irracionálisára: „Édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül ily szózat: „Epedésid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene, a jövődő lehet korod. Ó mennyei öröm! S íme sötétre borul szemeim előtt az idők folyama megint, s örült gyanánt, *kínok és kéjek közt hányódva fogyasztom magamat, életemnek nagyrésze bánat*, a reménynek sugárjai vajmi gyéren öntnek pályámra fényt.” (*Kelet Népe*, 1841).

Ugyanakkor a „pszichiátriai iskolával” elsőként élesen szembeszálló Péterfy Jenő joggal figyelmeztet arra, hogy egy pszichiátriai kézikönyv segítségével a legtöbb romantikus írón — naplója alapján — kimutathatnánk egy-egy súlyos elmebajt. Péterfy kora irodalomtudományát megelőzve végeredményben arra figyelmeztet, hogy a (napló-)szöveg külső és belső történései nem feltétlenül azonosak a valóságos élményekkel és eseményekkel, más szóval: a név szerinti valóságos író és a szöveg elmondója nem azonos. Széchenyi naplója tehát — szerzője-írója intencióitól függetlenül — irodalmi műalkotásként értelmezendő, vagyis mögöttes valóságára, amelyből teremtdőtt, nem lehet közvetlenül következtetni.

Ha elfogadjuk, hogy egy szöveg jellegét végső soron csak a befogadói oldal felől határozhatjuk meg (vagyis úgy, hogy miként, „minek” olvassa azt az olvasó), akkor — leszámítva most az intimításokra kíváncsiskodók bizonyára nem jelentéktelen táborát — leghelyesebb, ha a naplót olyan műalkotásnak tekintjük, amely tulajdonképpen egy *belső beszéd* rögzítése. Sőtér István bevezető esszéjében arra utal, hogy a *napló* „a modern regény belső monológjához áll legközelebb, úgy, ahogyan az Joyce óta vált hagyományossá”. S joggal teszi hozzá: „ez a belső monológ azonban műfajilag mégis inkább: elmélkedés!” A napló kimagasló irodalmi értékű részei az 1830 előtti évek összefüggő fejtegetései, míg a későbbi évek naplójegyzéseinek egy jóval tágabb kontextus, a mögöttes felsejlő életsors és a mögöttes felsejlő ország sorsa terem drámaiságot. Mi mindent tud itt már, körülbelül 1840-től, de különösen 1848-tól a naplón kívül álló olvasó! A valós történelmi értékrend ismerete és a napló mehhökkentően rövid vagy indokolatlanul hosszú bejegyzései közötti aránytalanság segít átélni, hogy mennyire más a történelmet alkotni-megélni, mint megérteni-átélni. (A naplójegyzetek jó része tehát egy tájékozatlan, például külföldi olvasó számára nem fog élményt jelenteni. Hiszen ha valaki nem tudja, hogy Széchenyi 1825. november 3-án tette nevezetes felajánlását a Magyar Tudományos Akadémia megalapítására, miért is találni rendkívülinek e nap rutinjellegű bejegyzését: „a kerületi ülésen beszéltem; minden honfitársamat ellenségemmé tettem”. Persze, a hazai olvasó tájékoztatására sem ártott volna némileg több gondot fordítani a tízezreknek szánt kiadványban. A szűken adagolt jegyzetek zöme ugyanis csak a szöveg jelentését segít megérteni, jelentőségét már kevésbé.)

A napló és írója, történelem és napló, személyiség és történelem három eltérő feszültségerejű pólust és antipólust alkot, amelyet a később élő nemzedékek újra és újra igyekeznek egységes mágneses mezőként értelmezni. Az értelmezések néha a leegyszerűsítéseket sem kerülték el. Volt, akinél a naplóíró azonosított a teljes emberrel, máskor a történelem, a változtatni-alakítani akart nemzet állt engedetlen gyermekként szemben a változatlan és normaként szolgáló szobor-Széchenyivel. E három tényezőnek; a történelemnek, Széchenyinek és naplójának együttes értelmezése, ellentmondásmentes vonatkoztatási rendszerének kialakítása roppant nehéz, sőt a maga teljességében elvégezhetetlen feladat. Hiszen a jelzett mágneses mezők egymást tartalmazzák, egymástól nem különíthetők el. Mi Széchenyi ellenfele, Metternich nélkül? S viszonyíthatjuk-e magához az államkancellárhoz a naplóban róla kialakított

képet? És Széchenyi vajon nem formálta-e akaratlanul is az élő Metternichet, amellett, hogy naplójában is ránk hagyta az egyik markáns portrét a birodalom irányítójáról? Egy másik jellemző konkrét példát említve: Széchenyi egyszer, társaságban találkozik Humboldt Sándorral, a híres német földrajztudóssal, aki őt — naplója szerint — neveletlen és piszkos útikísérő-görögtanárára, Landschulzra emlékeztette. Ki merné eldönteni, hogy Széchenyi szubjektivitásán, vagy valóban Humboldt akkori néhány órai megjelenésén, viselkedésén alapult az ítélet? S ha valaki bizonyítani tudná Széchenyi elfogultságát, még eldöntetlen a nehezebb kérdés: nem értékesebb-e (egy naplóban) ez a teremtő, valóságalkotó szubjektivitás? És e kérdések sokezerszer várnának megfejtésre, értékelésre. Hiszen a napló — nyilvánosságnak szánt műveivel ellentétben — nem a közvélemény-formálás, nemzetnevelés eszköze volt, hanem saját személyiségének alakításáé. A naplóírás Széchenyi lelki egyensúlya fenntartásának eszköze. 1848 őszén is az a tény siettetti teljes lelki összeomlását, hogy Döblingbe nem vitte magával naplóköteteit.

Mindeddig egyetlen pólus, a naplószöveg megközelítési nehézségeit érzékeltettük. Mondanunk sem kell, hogy a „történelem” és „Széchenyi” fogalmakkal jelölt valóság-szférák sem egyebek végső soron a számunkra, mint fennmaradt *szövegek*: források a múltból, Széchenyitől, Széchenyiről. Tehát megismerésük sem történhet más eszközökkel, mint a nyelvi rekonstrukción, a forráskritikán és a hitelesként megállapított szövegek értelmezésén keresztül.

Széchenyi maga is tudatosan megküzdött a kifejezés nyelv által kijelölt börtönfalaiival. 1814-ben számára természetes és kézenfekvő, hogy német nyelven ír. (Bár azon lehet tünődni, hogy a kezdetnél miért nem a franciát választotta.) 1848-ban már mindenünnen „átüt” a magyar nyelvi háttér, esetenként már csak a megszokás kényszere fogalmaztatja németül a sorokat — s a Nagy Magyar Szatíra ismeretében joggal állíthatjuk, hogy a tíz év múltán újrakezdett döblingi napló német nyelvre már csak a titkosrendőrségnek tett gesztus. Széchenyi éppen annak folytán, hogy több nyelven ki tudta magát fejezni, érzekelte, hogy a kifejezés eszköze, a nyelv, milyen határokat szab magának az önkifejezésnek. „A legtöbb baj a világon onnan származik, hogy az emberek nem értik egymást. Én még soha életemben nem láttam oly tisztát és világos írást, melyet ne lehetett volna különféle módon értelmezni. És ez a nyelv tökéletlenségéből származik. Mert egyik nyelv sem alkalmas arra, hogy tisztán és határozottan fejezzük ki, amit mondani akarunk, és amit érzünk.” (1825. nov. 15.) Széchenyinek a kifejezésért folytatott nyelvi birkózása, bármelyik nyelven is folytatta, bámulatos — s a napló magyarra átültetői, *Jékely Zoltán* és *Győrffy Miklós* sikerrel tudják ezt érzékeltetni — s ez fontosabb és jelentősebb, mint az a néhány tárgyi félreértelmezés, amely felbukkan a hatalmas, az eredeti egyharmadát (de az 1830 utáni naplók többségét) kitevő szövegben.

A különböző objektív és szubjektív valóságsegmentumokat számunkra megközelítően közvetítő szövegek értelmezése közvetlenül még nem történeti, hanem nyelvi-irodalmi szintű vizsgálódás. A történész az idő dimenziójának bevonására is kényszerül, s a fent említett értelmezési feladat elvégzése ezzel tovább nehezül: egyetlen, szűk időhatárok közé szorítható szöveg — például könyv, cikk, levél, irat — ellentmondásmentes interpretálása sem könnyű, de megoldhatóan látszó feladat. Széchenyi naplói azonban, kisebb-nagyobb megszakításokkal, csaknem fél évszázadon keresztül íródtak! S párhuzamosan a „történelem” (környezet) és „Széchenyi” (személyiség) fogalmaival jelzett, a valóságban ma már csak értelmezendő szövegeken keresztül létező valóságdarabok is az időnek alávetettek. Értelmezésünk „tökéletes” csak akkor lehet, ha *minden időpillanatban* metszetet készítünk, folyvást megrajzoljuk a három folytonosan mozgó pont között a változó alakú háromszöget. Milliányi ilyen rajzot készíteni lehetetlenség, de megközelítő képletek, amelyek e pontok egymáshoz viszonyított mozgását leírják, kidolgozhatók. Ekkor mondhatnánk, hogy a naplót újra befogtuk az egykorú valóság hálójába.

Ezt a szellemi tevékenységet immár, a nagyközönség számára hozzáférhetővé tett naplók segítségével, nemcsak a szigorúbb szabályok szerint eljáró néhány tudós, hanem az olvasók ezrei fogják elvégezni. Közvetítők, értelmezők nélkül szembesülhet-

nek egy olyan szöveggel, amelyet nem lehet csupán olvasni: értelmezni is kell. És ahogyan hajdan a Biblia nemzeti nyelvre fordítása és hozzáférhetővé tétele, az értelmezők kiváltságának megtérése nem káoszhoz, hanem szellemi felszabaduláshoz vezetett, hasonlóképpen a Széchenyi-naplók publikálása is a nemzeti önismeret elmélyítéséhez fog hozzájárulni.

Több lesz ugyan talán az olyan értelmezés, amely egy szigorúbb kritikai-tudományos kontroll próbáját nem állja ki, de több lesz a lehetséges interpretációként méltánylandó kísérlet. Egyik ilyen a magyar nyelvű Széchenyi-napló kötet bevezető esszéjének írójaé, Sötér Istváné, aki lényegében új Széchenyi-pályaképet rajzol, amikor a Habsburg-abszolútizmussal már valóban következetesen szakító döblingi Széchenyi felől értelmezve az életművet, úgy foglal állást, hogy Széchenyi csupán jobb meggyőződését mintegy elfojtva, Keménnyel szólván „esze által uralkodva szívéen” próbált együttműködést kialakítani Béccsel. Noha e koncepcióban mind „Széchenyi”, mind „Bécs” némileg statikus, és a koncepció csak lélekτανilag lehet releváns, politikatörténetileg nem, hiszen csak a naplószövegre támaszkodhatik, mégis kétségtelen, hogy éppen a *naplóíró* tevékenységének, naplójában partnerei-ellenfelei fölé kerekedésének egyik lehetséges magyarázatát adja — a Nagy Magyar Szatíra és a napló műfaji összefüggéseiről szóló értékes gondolatokkal támasztva alá értelmezését.

Kivételként lehetőséget, hogy egy, az események középpontjában álló személyiség évtizedeken át vezetett naplóinak szubjektív, öntörvényű világába pillant-hassunk. (Jelentősebb kortársai részint csak rövidebb ideig vezettek naplót, részint azok nem maradtak fenn, vagy nem kerültek nyilvánosságra.) Mivel írójának élete fő vonásaiban mindenki előtt ismert, s a részletekben az *Oltványi Ambrus* szerkesztette kötet időrendi tájékoztatója is eligazít, a naplón kívül ismert külső események és egy — mint érzékeltettük, szó szerinti értelemben valóságosnak nem elfogadható — belső átélés állandó szembesülése részesíti páratlan élményben az olvasót. Nem valószínű, hogy az olvasó „azonosulna” a naplószöveg írójával. Ehhez a könyörtelenül előre haladó naplódátumokon túlmenően nincs belső támpontja — nem kap tehát elég „segítséget”, mivel, mint említettük, Széchenyi nem *mások* meggyőzésére rótt a sorokat. Rendkívül nehéz ezért a Széchenyi-napló olvasásának élményszerűségét, izgalmasságát fogalmilag megragadni — nem véletlen, hogy a Széchenyi-naplókkal még eredeti nyelven történt kiadásukkor szembesülő esszéírók — Babits Mihály, Németh László, Bóka László, Halász Gábor és mások — a naplót csak új, kiegészítő forrásnak tekintve, inkább írójukról, Széchenyiről készítettek tanulmányt. A napló olvasása élményének különlegessége részben talán abban rejlik, hogy az idegen nyelveken „fikció” és „nem fikció” (non-fiction) kifejezésekkel szétválasztott szépirodalmi és valóságos történésekről tudósító írások a Széchenyi-naplókban szétválaszthatatlanul vannak együtt. Tárgyi közléseinek történeti kritikája nem csökkenti irodalmi értékeit, a nehezen érthető és olykor magától értetődően pongyola megfogalmazások csak erősítik történelmi hitelét. Hihetetlen erővel demonstrálja, hogy szorgalmasság és felületesség, munkakedv és halálvágy, szerepjátszás és őszinteség, bőbeszédűség és elhallgatás nem zárja ki, hanem fenntartja, élteti a szöveget — egész a végső elhallgatásig.

Mert a szövegnek véget kell érnie. „*Nem tudom magam megmenteni*” — ezek a napló utolsó szavai. Nagycsütörtökön tette le a tollat, de csak húsvét éjszakáján nyúlt a pisztolyhoz. A több ezer oldalas naplószöveg olykor — kronológiai értelemben — megszakad, s a napló olvasója számára ezek az időszakok írója nemlétének időszakai. Az egyik megszakítás lenne az utolsó bejegyzés is, amely után majd a halál teszi a pontot? Nem, a napló e szavakkal valóban véget ér. Hiszen minden napló az utolsó szavakkal és az utána üresen maradó lapokkal fejeződik be. Hogy írója élte végéig mekkora terjedelem marad üres, azt a naplóból megtudni nem lehet.

Csak annyi bizonyos, hogy a megkezdett naplón, amelyek mindegyikének véget kell érnie, mégis az élet kerekedik felül: alkotója élte bizonyosan előbb kezdődik és utóbb zárul, és olvasója, végleg kiszakítva azt az idő uralma alól, saját életének még rövidebb időszak a közé zárja majd tanulmányozását. Széchenyi naplója legyőzte azt, amivel folyvást birkózott: a tovatűnő, az egyénnek valóban véges időt.